

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруяко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

²² Избаш Т. А. Методичні вказівки по вивченню джерел з історії стародавньої Греції. Первомайськ, Одеса, 2001. 8 с.; Методичний посібник з історії стародавньої Греції (для студентів 1 курсу) Одеса, 2007. 48 с.; Избаш-Гоцкан Т. А. Методичні вказівки до спецкурсу “Політичні системи Стародавньої Греції до епохи еллінізму”. Одеса, 2008. 14 с.; Избаш-Гоцкан Т. А. Навчально-методичний посібник до спецкурсу «Історія давньогрецької політичної думки». Одеса, 2012. 88 с.

В. В. Чепіженко (Одеса)

РОЗВИТОК МЕДІЄВІСТИКИ НА КАФЕДРІ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ ОНУ (ДО 2000 р. – ОДУ) ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

В 1963 р. з структури кафедри загальної (всесвітньої) історії історичного факультету ОДУ було виокремлено кафедру історії стародавнього світу та середніх віків, яку очолив тоді ще доцент П. Й. Каришковський. Серед перших співробітників нової кафедри три історики-медієвісти – М. Ю. Беркович, І. В. Зав’ялова та Я. П. Зінчук¹.

Я. П. Зінчук та І. В. Зав’ялова разом читали курс «Історії середніх віків». Спосіб викладу матеріалу, наукові інтереси, життєвий шлях двох вчених відрізнялися, проте спільними в них були високий професіоналізм та любов до своєї справи.

Яків Петрович Зінчук освіту отримав в Вінницькому інституті соц. виховання та в Київському педінституті. Дисертацію на тему «Боротьба західних слов’ян з наступом німецько-датських феодалів на південне узбережжя Балтійського моря в X–XII ст.» захистив 1955 р. в Інституті слов’янознавства АН СРСР. До ОДУ був переведений 1956 р. з Вінницького педінституту².

Наукові інтереси Я. П. Зінчука зосереджувалися на історії західних слов’ян та їх боротьбі з німцями і датчанами³. На межі 50-60-х рр. Я. П. Зінчук вивчав торгівельні зв’язки Польщі на Балтиці, досліджував характер взаємин Русі та Польщі в період німецько-польської війни 1003–1018 рр.⁴. Яків Петрович був глибоко знайомий з польськими, датськими, німецькими, давньоруськими джерелами, які вивчав мовами оригіналу (латиною та старослов’янською); добре орієнтувався в дореволюційній та радянській літературі, в працях сучасних йому польських, німецьких, чеських дослідників.

Можливо, подекуди праці Я. П. Зінчука не позбавлені ознак наративізму, проте в них майже повністю відсутній присмак марксистсько-ленінської ідеології. Чого вартує лише те, що на 41 сторінці його статті у Вчених записках Інституту слов’янознавства

АН СРСР з 260 посилань тільки одне (!) вказує на працю В. І. Леніна⁵, а в іншій публікації посилання на класиків марксизму взагалі відсутні⁶. Звичайно, в своїх працях Я. П. Зінчук називає німецько-датських феодалів агресорами, з якими слов'янські народи ведуть героїчну боротьбу. Проте, якщо відкинути притаманний епосі ідеологічний пафос, то загалом Я. П. Зінчук зображує реалістичну картину завоювання полабсько-прибалтійських слов'янських племен (бодричів, помор'ян, лютичів, руян), пропонує власну хронологію цього процесу та визначає найбільш вагомі, на його погляд, причини втрати Польщею Західного Помор'я (феодална роздробленість Польського королівства, прагнення німецьких та датських феодалів не лише до захоплення нових земель та кріпаків, але й до контролю над торговими містами і шляхами).

Славістикою та візантиністикою на початку свого наукового шляху займався й П. Й. Каришковський. Кандидатську дисертацію він захистив на тему «Політичні взаємовідносини Візантії, Болгарії та Русі в 967–971 рр.» (1951 р., Інститут історії АН СРСР). Загалом 14 наукових публікацій⁷ П. Й. Каришовського були присвячені русько-болгарським відносинам під час Балканських походів Святослава⁸, відображенню останніх в візантійській історіографії та давньоруському літописанні⁹, селянським рухам в середньовічній Болгарії¹⁰ тощо. В архіві кафедри історії стародавнього світу та середніх віків також зберігся підписаний П. Й. Каришковським рукопис матеріалів з аграрної історії Чехії напередодні гуситських воєн «К вопросу о структуре феодальной ренты в Пражском районе и на севере Чехии по материалам поземельных описей XIV–XV веков» (23.10.1955 р., 44 арк.). Напевно, ця робота була підготовлена в контексті спецкурсу з історії гуситських воєн, який П. Й. Каришковський тривалий час читав для студентів-істориків, що спеціалізувалися за «всесвітньою історією».

Крім зазначеного вище курсу П. Й. Каришовського, спецкурси з медієвістики та історії раннього модерного часу читала також доцент І. В. Зав'ялова. В різні часи це були «Флоренція XIII–XVI ст. /основні тенденції політичного та культурного розвитку/», «Франція епохи релігійних війн XVI ст.», «Історія Англійської буржуазної революції XVII ст.».

В 2011 р. на історичному факультеті ОНУ пройшов круглий стіл, присвячений 100-літтю з дня народження вченої, матеріали якого були опубліковані¹¹.

Випускниця Київського державного університету (учениця Л. М. Беркута) дисертацію на тему «Зовнішня політика Англії

наприкінці XV – на початку XVI ст.»¹² (науковий керівник М. М. Розенталь) І. В. Зав'ялова захистила в ОДУ в 1948 р. За виразом О. Б. Дьоміна, «саме ця робота ... лежить у витоків сучасного одеського англознавства»¹³.

Після захисту дисертації І. В. Зав'ялова опублікувала ще дві статті англознавчого характеру, але вже з історіографічної проблематики¹⁴. Більша ж частина її наукової діяльності була пов'язана з історією Франції пізньосередньовічного періоду. Науковий доробок вченої в цій галузі, здавалося б, кількісно невеликий: два навчальні посібники¹⁵ і окремі публікації, загалом історіографічного характеру¹⁶. Проте, як зазначає П. М. Тоцький, програючи в кількості, ці роботи вирають за якістю. Навчальні посібники по суті є невеликими науковими монографіями, що ґрунтуються на глибокому знанні джерел та історіографії (перш за все французької)¹⁷.

В кафедральному архіві було віднайдено частину рукопису неопублікованої монографії І. В. Зав'ялової «Сучасні французькі буржуазні історики про соціально-економічний розвиток Франції в XVI ст.». Можливо, цей доробок мав стати основою для докторської дисертації (у вступі І. В. Зав'ялова дякує за керівництво роботою К. Д. Петряєву). Вже перший абзац висновків приємно вражає: «Школа «Анналов» завоевала міжнародний авторитет. Тонкая и точная обработка массы новых источников, новые математические методы анализа экономических явлений, широкое применение историко-сравнительного метода содействовали тому высокому конкретно-историческому уровню исследований, который характерен для этого направления»¹⁸. Ці слова були написані 1970 р., коли в радянській науці тільки зароджувався інтерес до французької школи «Анналів» (А. Я. Гуревич, Ю. Л. Безсмертний). Як пише А. О. Добролюбський: «Тоді, наприкінці 1960-х рр., про французьку школу «Анналів» в нашій країні ніхто й не знав. Окрім Зав'ялової...»¹⁹.

Хочеться додати до портрету І. В. Зав'ялової ще один штрих: довгі роки вона керувала студентським науковим гуртком з історії культури епохи Відродження. Саме цей гурток насправді заміняв собою спеціалізацію з середньовічної історії. Доповіді гуртківців відрізнялися високим науковим рівнем. В своїх спогадах про роботу гуртка згадують майже всі учасники круглого столу 2011 р.^a В архіві кафедри зберігся план роботи гуртка на 1978/1979 н. р. Ось деякі теми

^a Див. спогади О. М. Альтшуль (Жебеленко), А. О. Добролюбського, О. Б. Дьоміна, А. С. Гриськова, М. Д. Руссева, М. А. Шевчука

доповідей: «Відображення гуманістичних поглядів Мікеланджело в його творчості (на прикладі Сікстинської капели)», «Творчість Донателло та її значення в розвитку культури епохи Відродження», «Мазаччо та значення його творчості для розвитку реалізму», «Естетична концепція Леонардо на основі його твору “Битва при Ангіарі”» тощо²⁰. Саме на засіданнях студентського гуртка І. В. Зав’ялова прищеплювала любов до середньовічної історії^b.

В 1973–1980 рр. за кафедрою була закріплена планова наукова тема «Проблеми генези капіталізму в країнах Європи в сучасній історіографії», над якою протягом 1973–1975 рр.^c працювали доценти кафедри Я. П. Зінчук та І. В. Зав’ялова і доцент кафедри нової та новітньої історії М. Ю. Беркович²¹.

Марк Юхимович Беркович²² закінчив історичне відділення факультету профосвіти ОІНО. Дисертацію на ступінь кандидата історичних наук захистив при ОДУ в грудні 1939 р. на тему: «Суспільний лад Нейстрії в другій половині VI ст.»²³. З 1951 р. працював над докторською дисертацією «Утворення давньоруської народності». До Одеського університету на посаду доцента кафедри загальної історії М. Ю. Беркович був переведений 1956 р. з Кіровоградського педінституту. З 1963 р. працює на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків. Вже з 1965/66 н. р. – на кафедрі нової та новітньої історії²⁴. 27 травня 1974 р. подав заяву з проханням звільнити його у зв’язку з виходом на пенсію.

Подальші 15 аркушів особової справи М. Ю. Берковича засвідчують собою скрутну кадрову ситуацію на одеському істфаці в 70-ті рр.²⁵ Звільнення Берковича шоразу відкладалося. Загалом він пропрацював на факультеті ще п’ять років. З 1 жовтня 1976 р. знову потрапляє на кафедру історії стародавнього світу та середніх віків. В обґрунтуванні про зарахування доцента Берковича на кафедру П. Й. Каришковський зазначає, що той є спеціалістом з історії середньовічної Німеччини та має публікації за спеціалізацією, а також посилається на труднощі, які відчуває кафедра у зв’язку з відсутністю

^b Старостою гуртка з історії культури епохи Відродження в студентські роки була й І. В. Немченко, яка зараз завідує кафедрою історії стародавнього світу та середніх віків.

^c Після виходу Я. П. Зінчука на пенсію, з 1975 р. за темою працювала лише І. В. Зав’ялова, яка лишилася на деякий час єдиним медієвістом на факультеті. В архіві кафедри зберігся звіт про наукову роботу доц. Зав’ялової І. В. за 1976–1980 рр.

кваліфікованих кадрів з середньовічної історії²⁶. Остаточо М. Ю. Беркович вийшов на пенсію 1979 р.

Коло наукових інтересів М. Ю. Берковича було доволі широким – від історії ранньомодерної України до археології та проблем етногенезу таджиків²⁷. Проте в центрі його розвідок завжди залишалося питання утворення в добу середньовіччя давньоруської та німецької народностей²⁸. Три статті М. Ю. Берковича були опубліковані в провідній на той час в Радянському Союзі фаховій збірці з медієвістики «Середні віки»²⁹. В своїх наукових розвідках, які написані з залученням широкого кола джерел та історіографії, дослідник, зокрема, доходить висновків про те, що німецька народність складалася наприкінці XI ст., ще до утворення територіальних князівств в Німеччині.

Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. кадрова ситуація з медієвістами на кафедрі значно покращилася: штат кафедри поповнився трьома молодими спеціалістами в галузі середньовічної та ранньомодерної історії країн Західної Європи. Після проходження цільової аспірантури в ІВІ АН СРСР повернулися до Одеси випускники ОДУ О. Б. Дьомін (з 1977 р. на посаді старшого викладача) та І. В. Немченко (з 1981 р. на посаді асистента). В 1978 р. на посаду асистента була зарахована також випускниця МДУ О. О. Радзиховська³⁰.

Кандидатська дисертація Олега Борисовича Дьоміна, виконана під керівництвом зав. сектором середніх віків ІВІ АН СРСР професора О. М. Чистозвонова, була присвячена англо-нідерландським відносинам у другій половині XVI ст. (захист відбувся 1984 р.). На кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків О. Б. Дьомін працював не довго, вже в 1984 р. він був переведений на кафедру нової та новітньої історії. Коло його наукових інтересів, як пише Д. П. Урсу, значно розширилося: від міжнародних відносин раннього нового часу та історії Англії він переходить до вивчення історії південних та західних слов'ян³¹. Можна сказати, що О. Б. Дьомін продовжив дві кафедральні наукові традиції – англознавчу та славістичну.

У 2001 р. в Інституті української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАНУ О. Б. Дьомін захистив докторську дисертацію на тему «Формування “нового курсу” зовнішньої політики Англії (друга половина XVI – початок XVII ст.)»³². Того ж року виходить його монографія «Біля витоків англійського атлантизму: Зовнішня політика Англії кінця 50-х – кінця 80-х років XVI ст.» – перша в українській історіографії спроба світ-системного аналізу. Автором простежено всі рушійні сили та перешкоди процесу

піднесення Англії до рівня однієї з провідних європейських держав³³. Інша його монографія – «Мы пришли дать вам слово: Кирилл и Мефодий в истории славянской культуры» (Одеса, 2003) – дає загальне бачення світогляду двох визначних діячів слов'янської культури³⁴. О. Б. Дьомін відстоює тезу про первинність кириличної абетки. Сьогодні О. Б. Дьомін завідує кафедрою нової та новітньої історії ОНУ.

Ірина Вікторівна Немченко поєднаною своєю науковою діяльністю обрала історію англійської політичної думки. Її науковим керівником в аспірантурі був видатний вчений, історик-англознавець, методолог історичної науки професор М. А. Барг, член Королівського історичного товариства Великої Британії. Дисертація на тему «Томас Гоббс та Англійська революція середини XVII століття (до питання про ренесансний зміст політичної системи Гоббса)»³⁵ була захищена в ІВІ АН СРСР у 1981 р. У подальшому І. В. Немченко, не пориваючи з вивченням спадщини Гоббса, звернулася до аналізу роялістської політичної думки³⁶ та низки інших ідейних течій, пов'язаних з Англією XVII ст. В колі наукових інтересів дослідниці опинилися ідеї «змішаної монархії»³⁷, «адамітська теорія» Роберта Філмера³⁸, поняття суверенітету в англійській політичній думці XVII ст.³⁹, теорії влади *de facto*⁴⁰ тощо. Ірина Вікторівна є одним з провідних представників інтелектуальної історії в сучасній Україні.

За роки роботи на факультеті І. В. Немченко було підготовлено сім навчально-методичних посібників з історії середніх віків, раннього модерного часу, західноєвропейської суспільно-політичної думки. Крім загального курсу з історії пізнього середньовіччя І. В. Немченко наразі викладає спеціальний курс «Західноєвропейська політична думка XVI – початку XVII ст.» для бакалаврів, дві магістерські дисципліни – «Актуальні проблеми давньої та середньовічної історії», «Освіта та просвітництво в середньовічній Західній Європі», а також спеціальний курс для аспірантів – «Сучасні проблеми інтелектуальної історії».

Вагомим внеском в розвиток вітчизняної медієвістики став укладений І. В. Немченко тлумачний словник середньовічної термінології⁴¹. Частина наукового доробку дослідниці присвячена історії вітчизняної медієвістики (перш за все, забутим іменам одеських істориків П. М. Біцилли та В. Е. Крусмана). Концептуальною є стаття І. В. Немченко «Медієвістика» для «Енциклопедії історії України», в якій на високому теоретичному рівні узагальнено історію становлення та розвитку медієвістики як науки про середньовіччя⁴².

Олена Олександрівна Радзиховська присвятила свої дослідження історії торгівельних відносин Франції та Арагону та міській історії Західного Середземномор'я⁴³. В кандидатській дисертації О. О. Радзиховської «Арагоно-Каталонське королівство та Франція у другій половині XIII – на початку XIV століття» (науковий керівник – спеціаліст в області політичної історії середньовічної Франції, тоді ще доцент Н. О. Хачатурян), що була захищена в МДУ в 1983 р., досліджуються саме проблеми історії торгівлі та торгового капіталу і пов'язані з ними процеси розвитку товарного виробництва та формування внутрішніх та міжнародних ринків даного регіону⁴⁴. Тривалий час, працюючи на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ, О. О. Радзиховська читала пов'язаний з даною проблематикою спецкурс «Ранні форми підприємництва в країнах Західного Середземномор'я в XIII–XV ст.».

З плином часу наукові інтереси О. О. Радзиховської змістилися до історії правничої та географічної думки пізнього середньовіччя. Олена Олександрівна досліджує античні перипли та середньовічні портолани⁴⁵, вивчає свідчення західноєвропейських мандрівників про Північно-Західне Причорномор'я, опрацьовує ранньомодерні правничі довідники, що зберігаються в НБ ОНУ⁴⁶, проводить аналіз творів ерудитської історіографії.

Наразі доцент О. О. Радзиховська читає загальний курс з історії середніх віків та спеціальні курси «Основи наукових досліджень», «Історія письма та картографування в середньовічній Європі».

В 1995 р. з кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків перейшов ст. викладач П. М. Тоцький (випускник історичного факультету 1980 р.)⁴⁷.

Будучи людиною непересічною, унікальною, П. М. Тоцький володіє по суті енциклопедичними знаннями та декількома мовами. Основний науковий доробок П. М. Тоцького охоплює тематику Великої французької революції, діяльності Конституанти⁴⁸, проте коло наукових інтересів вченого сягає з одного боку глибин франкської державності Хлодвіга⁴⁹, з іншого – Французької імперії Наполеона III⁵⁰, в полі його зору знаходяться українсько-французькі взаємини XVII–XVIII ст.⁵¹, проблеми галліканізму⁵², французька політика в Мексиці XIX ст.⁵³ Окремі праці П. М. Тоцького торкаються проблем славістики⁵⁴, інші заглиблюються в різноманітні філософські категорії⁵⁵.

Ще більш широким було коло спеціальних курсів, які Павло Микитович читав для студентів спеціалізації кафедри: від історії

арабської та ренесансної Іспанії до релігійних війн у Франції, від пам'яток ренесансної літератури до соціального та політичного життя Латинської Америки наприкінці XV – на початку XVIII ст. Викладав П. М. Тоцький й історію середньовічної Азії та Африки (навіть студював іврит та фарсі), й спецкурси з історії давнього та арабського Сходу. З ряду дисциплін ним були видані навчально-методичні посібники та хрестоматії.

В 2000-х рр. на кафедрі було захищено три кандидатські дисертації⁵⁶. Колектив кафедри поповнився молодими спеціалістами з візантиністики.

З 2006 р. асистентом, а після захисту кандидатської дисертації на посаді доцента кафедри, працює Олег Михайлович Луговий. Слід відзначити глибоку ерудицію, широке коло наукових інтересів та чудовий викладацький хист О. М. Лугового. Візантиніст, скандинавіст, в певній мірі славіст та спеціаліст з історії хрестоносного руху, знавець військової історії, один з кращих одеських краєзнавців, Олег Михайлович користується популярністю серед студентства як викладач та науковий керівник.

Науковий доробок О. М. Лугового сягає понад півсотні праць, більшість з яких присвячені військовій історії Візантії X–XII ст., і, перш за все, проблемі іноземного найманства у візантійському війську⁵⁷.

На кафедрі О. М. Луговий, окрім курсу з історії стародавнього Сходу, викладає загальну для бакалаврів-істориків дисципліну «Етнотомографічна історія Європи доби середньовіччя» та спеціальний курс «Історія Візантії». Деякий час читав спеціальний курс для магістрантів «Міжнародні відносини у Європі за доби хрестових походів», проводив спецпрактикум з історії Візантії.

Нетривалий час (в 2013–2014 рр.) працювала на кафедрі інша її випусниця-візантиніст Ірина Сергіївна Горнова. Спеціаліст з візантійської історичної думки XI ст., вона, зокрема, читала спеціальний курс з візантійської культури. Горнова переклала та ретельно опрацювала історичні праці Михаїла Пселла, Іоанна Скилиці та деяких інших візантійських історіографів⁵⁸.

Неможливо оминати викладачів-сумісників, що працювали на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ і студювали медієвістику. Неодноразово за сумісництвом на рідній кафедрі працювала випусниця 1991 р., нині д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання ОНУ О. А. Довгополова.

Хоча О. А. Довгополова znana як спеціаліст з соціальної філософії, філософії історії та історії пам'яті (коломоративних студій),

її науковий доробок в галузі медієвістики та ранньомодерної історії також є значним: від питань толерантності та нетерпимості в середньовічному соціумі⁵⁹ до культури провансальських трубадурів⁶⁰, від проблем середньовічної автобіографістики⁶¹ до положення юдеїв в ранньомодерній Англії⁶², від англійських тираноборців⁶³ до біоісторіографічних студій, в центрі уваги яких історики-медієвісти П. М. Біциллі та Л. П. Карсавін⁶⁴. На кафедрі вона періодично викладала такі спеціальні курси, як «Культура Флоренції XIII – початку XIV ст.», «Історія суспільно-політичної думки», «Світоглядні концепції середньовічних інтелектуалів від Григорія Нісського до Томи Аквіната», «Історія культури середньовічної Європи».

В 2016-2017 н. р. за сумісництвом на кафедрі працювали А. В. Красножон та О. С. Івченко.

Андрій Васильович Красножон – відомий одеський історик-краєзнавець⁶⁵, завідувач кафедри історії України ПНПУ імені К. Д. Ушинського. Під час роботи на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків він, зокрема, читав спеціальний курс з «Історії західноєвропейської фортифікації XIV–XVII ст.», а також «Історичні портрети державних та політичних діячів» (присвячений, переважно, середньовічним державцям Південно-Східної Європи).

Ольга Степанівна Івченко, аспірантка І. В. Немченко, займається вивченням однієї з течій роялістської політичної думки епохи Англійської революції XVII ст. – конституційного роялізму⁶⁶. О. С. Івченко проводила практичні заняття у студентів історичного факультету.

З 16 грудня 2013 р. на кафедрі, спочатку старшим лаборантом, а з 1 вересня 2015 р. на посаді викладача працює і автор цієї статті, який по завершенню ОНУ в 2015 р. вступив до аспірантури та готує кандидатську дисертацію на тему: «Річард II Плантагенет: політичні практики та концепція правління» (науковий керівник І. В. Немченко).

Завершити нарис історії кафедри та розвитку на ній медієвістичних досліджень хочеться наступними трьома тезами:

- Доволі важливим для будь-яких наукових установ є продовження традицій. Можна сказати, що на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків традиції продовжуються і відроджуються. Так, до цього часу діє започаткований ще І. В. Зав'яловою гурток з середньовічної історії (нині його керівник –

В. В. Чепіженко). Він, поряд з іншими науковими студентськими гуртками кафедри, знову уособлює в собі кафедральну спеціалізацію^d.

Традиційними на кафедрі є англознавчі студії: І. В. Зав'ялова → О. Б. Дьомін, І. В. Немченко → О. А. Довгополова, О. С. Івченко, В. В. Чепіженко. Тематику гуситських воєн від П. О. Каришковського перейняв П. М. Тоцький. Славістичні дослідження продовжив О. Б. Дьомін. Зусиллями І. В. Немченко та О. О. Радзиховської на кафедрі відроджено візантиністику (О. М. Луговий, І. С. Горнова).

Спадкоємність поколінь можна також прослідкувати й на прикладі кафедрального спецкурсу, присвяченого культурі ренесансної Флоренції, який в різний час і з різними хронологічними рамками читали І. В. Зав'ялова, І. В. Немченко, О. А. Довгополова та В. В. Чепіженко.

- Не менш важливим є взаємозв'язок поколінь, коли молоді науковці можуть навчатися у своїх старших колег, переймати досвід і разом з тим втілювати в життя свої власні наукові проекти, відточувати педагогічну майстерність. На нашій кафедрі присутні досвідчені історики-медієвісти (І. В. Немченко, О. О. Радзиховська, П. М. Тоцький) і молоді науковці, як такі, що вже мають за плечима чималий досвід (О. М. Луговий), так і початківці (В. В. Чепіженко).

- «Родзинкою» кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ є те, що коло наукових інтересів її викладачів охоплює чималий географічний ареал – від Іспанії, Франції та Англії на заході до Русі та Візантії на сході, від Скандинавії на півночі до Греції та Палестини на півдні. Відповідним є й хронологічний зріз – від античності до раннього модерного часу.

^d В 2015 р. спеціалізації історії стародавнього світу та середніх віків, історії Росії та нової і новітньої історії були об'єднані в одну спеціалізацію «Європейські студії».

¹ ДАОО. Ф.р.-1438. Оп. 12. Спр. 287. Арк. 13-14.

² Поточний архів ОНУ. Особова справа Я. П. Зінчука. 40 арк.

³ Зінчук Я. П. Борьба западных славян с наступлением немецко-датских феодалов на южное побережье Балтийского моря в X–XII вв. // Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР. М., 1957. Т. 21; Зінчук Я. П. Борьба западных славян против агрессии немецко-датских феодалов в конце XII в. // Ученые записки Института славяноведения АН СССР. М., 1959. Т. XVIII. С. 250-291.

⁴ Смолій В. А., Головка О. Б. Проблема українсько-польських зв'язків доби феодалізму в українській радянській історіографії // Україна і Польща в період феодалізму: Зб. наук. пр. К., 1991. С. 4; Див., також: Зінчук Я. П. К вопросу о торговле Польши по Балтийскому морю в X–XII вв. // Ученые записки Винницкого пединститута. 1957. Т. 5, ч. 1. С. 3-10; Зінчук Я. П. Міжнародні відносини в період німецько-польської війни 1003–1018 рр. // Праці Одеського державного університету. Серія історичних наук. Одеса, 1962. Т. 152, вип. 9. С. 87-95.

⁵ Зінчук Я. П. Борьба западных славян против агрессии немецко-датских феодалов в конце XII в.

⁶ Зінчук Я. П. Міжнародні відносини в період німецько-польської війни 1003–1018 рр.

⁷ Поточний архів ОНУ. Особова справа П. Й. Каришковського. Список опублікованих научних робіт (1951–1986). Арк. 51-67.

⁸ Карышковский П. О. Русско-болгарские отношения во время Балканских войн Святослава // Вопросы истории. 1951. № 8. С. 101–105.

⁹ Карышковский П. О. Балканские войны Святослава в византийской исторической литературе // ВВ. 1953. Т. 6. С. 36-71; Каришковський П. Й. «Повесть временных лет» про балканські походи Русі при князі Святославі // Праці ОДУ. Серія історичних наук. Одеса, 1962. Т. 152, вип. 9. С. 96-104; Каришковський П. Й. Балканські походи Русі при Святославі у пізньоруському та слов'янському літописанні // Там само. С. 105-112.

¹⁰ Карышковский П. О. Восстание Ивайла: крестьянская война в средневековой Болгарии // ВВ. 1958. Т. 13. С. 107-135; Каришковський П. Й. Селянська війна у середньовічній Болгарії // Праці ОДУ. Серія історичних наук. Одеса, 1958. Т. 148, вип. 6. С. 147-160.

¹¹ Матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого сторіччю з дня народження Ірини Володимирівни Зав'ялової (25 листопада 2011 р.). // Libra: Збірник наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків. Вип. II. Одеса, 2012. С. 7-79.

¹² Зав'ялова І. В. Внешняя политика Англии в конце XV – начале XVI вв. Диссертация кандидата исторических наук. Одесса, 1947. 188 с. (рукопись)

¹³ Дьомин О. Б. Англоведческие исследования в научно-педагогическом наследии И. В. Зав'яловой // Libra. Вип. II. С. 30.

¹⁴ Зав'ялова І. В. Історія Англії першої половини XVI ст. в англійській буржуазній історіографії // Праці ОДУ. Серія історичних наук. Т. 146, вип. 5.

К., 1956. С. 149-165; Завьялова И. В. Советская историография конца 50-х – начала 60-х годов о чартизме и демократическом движении в Англии // Проблемы истории рабочего и демократического движения в странах Западной Европы. Уфа, 1963. С. 56-60.

¹⁵ Завьялова И. В. Из истории Франции 60-70-ых годов XVI века. Одеса, 1962; Она же. Аграрные отношения во Франции XVI века в освещении французской буржуазной историографии. Одеса, 1969.

¹⁶ Завьялова И. В. Деякі питання історії Франції XVI ст. у французькій буржуазній історіографії XX сторіччя // Праці ОДУ. Серія іст. наук. Одеса, 1958. Т. 148, вип. 6. С. 129-145; Она же. Вопросы социально-экономического развития Франции XVI в. в современной французской и советской историографии // Проблемы историографии. Воронеж, 1960. С. 105-107; Она же. К характеристике историко-методологических взглядов Анри Озэ // Методологические и историографические вопросы исторической науки. № 7-8. Томск, 1972; Она же. Социально-экономическое развитие Лиона в XVI веке в освещении Р. Гаскона // Средневековый город. Саратов, 1981. Вып. 6. С. 169-171.

¹⁷ Тоцкий П. М. Профессионал по призванию // Libra. Вип. II. С. 33.

¹⁸ Завьялова И. В. Современные французские буржуазные историки о социально-экономическом развитии Франции в XVI в. Одесса, 1970. С. 206. (Рукопис з архіву кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова).

¹⁹ Добролюбский А. О. Моя Завьялова // Libra. Вип. II. С. 46-47.

²⁰ Архів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова. План роботи научного кружка «История культуры эпохи Возрождения» на 1978/1979 уч. год.

²¹ Архів кафедри. Реферат по плановій науковій темі «Проблемы генезиса капитализма в странах Европы в современной историографии» за 1973-1975 гг.

²² Поточний архів ОНУ. Особова справа М. Ю. Берковича. 42 арк.

²³ Беркович М. Е. Общественный строй Нейстрии во второй половине VI в. (К истории возникновения частной собственности на землю и крупного землевладения на заре средневековья во Франции). Диссертация кандидата исторических наук. Одесса, 1939. 101 с.

²⁴ Поточний архів ОНУ. Штатний формуляр за 1965/66 н.р.

²⁵ Поточний архів ОНУ. Особова справа М. Ю. Берковича. Арк. 27-42.

²⁶ Там само. Арк. 38, 42.

²⁷ Поточний архів ОНУ. Особова справа М. Ю. Берковича. Арк. 11 (Список научных трудов доц. Берковича М. Е. на 1961 г.)

²⁸ Беркович М. Ю. До питання про особливості народності періоду феодалізму // Праці ОДУ. Серія історичних наук. Т. 148, вип. 6. Одеса, 1958. С. 161-171; Беркович М. Ю. Проблема економічної бази формування слов'янських народностей в радянській історіографії // Там само. Т. 152, вип. 9. Одеса, 1962. С. 127-134.

²⁹ Беркович М.Е. К вопросу о особенностях процесса формирования немецкой народности // Средние века. Вып. 27. М., 1965. С. 182-195; Он же. Из истории формулы средневековой Германской империи // Там же. Вып. 30. М., 1967. С. 227-240; Он же. О характере немецкой средневековой этнической общности в XI–XIII вв. // Там же. Вып. 36. М., 1973. С. 165-187.

³⁰ Немченко І. В. Антикознавство та медієвістика в ОДУ (1934–1991) // Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015) / кол. авт.; гол. ред. І. М. Коваль. Одеса, 2015. С. 585.; Поточний архів ОНУ. Штатні формуляри за 1977/78 н.р.; на 1.01.1980; за 1981/82 н.р.

³¹ Урсу Д. П. Річниця науковця // ЗІФ. Вип. 24. Одеса, 2013. С. 190.

³² Дьомін О. Б. Формування «нового курсу» зовнішньої політики Англії (друга половина XVI – початку XVII ст.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. К., 2001. 32 с.

³³ Урсу Д. П. Річниця науковця. С. 191.

³⁴ Там само.

³⁵ Немченко І. В. Томас Гоббс и Английская революция середины XVII в. (К вопросу о ренессансном содержании политической системы Гоббса): автореф. дисс. ... к.и.н. М., 1981. 24 с.

³⁶ Немченко І. В. Политические идеи Роберта Филмера // Проблемы Британской истории. М., 1990. С. 36–63; Она же. Игры контекстов: политическое учение Роберта Филмера в англофонной историографии // Стародавнє Причорномор'я. Вып. XI / Голов. ред. І. В. Немченко. Одеса, 2016. С. 379-385.

³⁷ Немченко І. В. Идея “смешанной монархии” в роялистской политической мысли Англии 40-х гг. XVII в. // ЗІФ. Вип.5. Одеса, 1997. С. 247-252; Она же. Олджернон Сидней о формах государственного правления // ДП. Вып. VIII. 2008. С. 264-268.

³⁸ Nemchenko I. ‘Adamite Theory’ attacked: Algernon Sidney vs. Robert Filmer // Compilation of Papers to be presented at the Colloquium on Political Hebraism: Jewish Sources in the History of Political Thought. Jerusalem, 2006. 14 p.; Немченко І.В. Роберт Филмер и Олджернон Сидней: адамитская теория под огнем критики // ДП. Вып. X. 2013. С. 463-470.

³⁹ Немченко І. В. Поняття “суверенітет” в англійській політичній думці першої половини XVII ст. // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип. 50. Одеса, 2009. С. 193-198.

⁴⁰ Немченко І. В. Право індивідуума в контексте політичного конфлікту: Т. Гоббс и теоретики власти de facto. // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории / Под ред. Л. П. Репиной и В. И. Уколовой Вып. 3. М., 2000. С. 214–226.

⁴¹ Немченко І. В. Язык средневековья. Русско-украинско-английский толковый словарь средневековой терминологии. Одесса, 2001. 288 с.

⁴² Немченко І. В. МЕДІЄВІСТИКА // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України.

К., 2009. С. 494-499. – Режим доступу:

<http://www.history.org.ua/?termin=Medievistika> (останній перегляд: 14.01.2018)

⁴³ Радзиховская Е. А. Торговые отношения между королевством Арагон и Францией во II пол. XIII – нач. XIV вв. (по данным арагоно-каталонских таможенных тарифов) // Проблемы истории античности и средних веков. М., 1983. С. 65-81; Она же. География арагоно-французской торговли Францией во II пол. XIII – нач. XIV вв. // Общество и государство в древности и в средние века. М., 1984. С. 39-55.

⁴⁴ Дрбоглав Д. А. Обзор диссертаций по истории средних веков (1977–1987) // Средние века. Вып. 54. М., 1991. С. 317.

⁴⁵ Радзиховская Е. А. Устье Дуная на старинных портоланах // *Stratum plus*. 2010, №6. С. 241-247; Радзиховська О. О. Схолії та карта Йоганна Вільгельма Стукіуса до «Перипла Понта Евксинського» // *Історія України в книжкових пам'ятках XVI-XVII ст.: з колекцій Наукової бібліотеки ОНУ імені І.І. Мечникова: зб. наук. пр. Одеса, 2012. С. 126-134.; Radzykhovska O. Greek sources in the scholia of the “Periplus” of Arrian by Renaissance erudite I. G. Stuckius // Medieval Ports in North Aegean and the Black Sea. Links to the Maritime Routes of the East. International Symposium. Thessalonike, Greece, December, 4-6, 2013. (European Centre for Byzantine and Post Byzantine Monuments). P. 68-79.*

⁴⁶ Радзиховська О. О. Венеціанський ерудит Гвідо Панціролі та його каталог правників // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці ОНУ. Міжнародні книгознавчі читання. 14-16 вересня 2009. Одеса, 2010.; Радзиховская Е. А. Биографический справочник немецкого правоведа XVII ст. Ф. Я. Лейкера из фондов Научной библиотеки ОНУ // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці: матеріали III Міжнародних книгознавчих читань (м. Одеса, 15-17 вересня 2015 р.) : зб. ст. Одеса, 2016. С. 243-250.

⁴⁷ Відділ кадрів ОНУ імені І. І. Мечникова. Особова справа П. М. Тоцького. 134 арк.

⁴⁸ Тоцький П. М. Термінологія законодавства Конституанти як відображення нового понятійного апарату права, соціальних змін в політиці та релігії Франції // ЗІФ. Вип. 21. Одеса, 2010. С. 239-245.; Той самий. Питання стану освіти та релігійної толерантності у наказах Генеральним штатам Франції 1789 р. // Стародавнє Причорномор'я. Вип. XI. Одеса, 2016. С. 526-532.

⁴⁹ За його ініціативи в Одесі в 1996 р. пройшла конференція присвячена 1500-літтю хрещення Франції.

⁵⁰ Тоцький П. Н. «Великая мысль царствования»: военно-политическая и дипломатическая предыстория мексиканской авантюры Наполеона III // *НОВИК*. Вип. 4. Одесса, 2011. С. 49-62.

⁵¹ Тоцький П. М. Історія України та козацтва XVII-XVIII століть в відображенні французьких раритетів Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова // *Libra*. Вип. 3. Одеса, 2014. С. 97-106.; Той самий. Ідея

національної державності в політичних концепціях Рішельє та Б. Хмельницького // *Libra*. Вип. 4. Одеса, 2017. С. 90 – 93.

⁵² Тоцький П. М. Проблема суверенитета в политико-правовых концепциях галлицизма и французского конституционализма XVII-XVIII вв. // *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 40. Одеса, 2008. С. 268-273

⁵³ Тоцкий П. Н. Мексиканская герилья 1861-1867 гг.: социальные особенности, противоречия, движущие силы // *НОВИК*. Вип. 2. Одесса, 2009. С. 119-130.

⁵⁴ Наприклад, деякі публікації П. М. Тоцького присвячені постаті та віровченню Яна Гуса.

⁵⁵ Тоцкий П. М. Роль эстетических идей Аристотеля в генезисе исторического знания // *ДП*. V Чтения памяти профессора П. О. Карышковского. Одесса, 2004.

⁵⁶ Білецька О. В. Поділля в другій половині XIV – першій половині XV ст.: Політичний та соціально-економічний аспекти: дис. ... к.і.н. Одеса, 2004. 287+171 с.; Луговий О. М. Роси та варанги у Візантії X – XII ст.: формування та структурна роль найманого військового контингенту: дис. ... к.і.н. Одеса, 2008. 290 с.; Горнова І. С. Суспільно-політична історія Візантії XI ст. в системі історичних поглядів Михаїла Пселла: дис. ... к.і.н. Одеса, 2012. 217 с.

⁵⁷ Луговой О. М. Русы и скандинавы на византийской службе: история наименований в источниках X-XII веков // *Stratum plus*. 2003-2004. № 5. Кишинев, 2005. С. 388-394; Луговой О. М. Деякі аспекти існування дружин русів та варангів у Візантії X-XII ст. // *Дриновський збірник*. Харків-Софія, 2008. Т. II. С. 108-114; Той самий. Хрестоносне найманство у Візантії // *ЗІФ*. Вип. 18. Одеса, 2007. С. 135-142; Той самий. Найманці німецького походження у візантійській армії XI-XIII століть // *Libra*. Вип. 1. Одеса, 2010. С. 30-58; Той самий. Англійський контингент у візантійській армії XI-XIV ст. // *Британская политика и мир: контуры исторического взаимодействия: сборник статей к 55-летию профессора Михаила Степановича Бурьяна*. Луганск-Одесса, 2011. С. 140-152.; Той самий. “Дани” на Русі та у Візантії на початку XI ст. // *Древности 2014-2015*. Харьковский историко-археологический ежегодник. Вип. 13. Харьков, 2015. С. 69-76.; Той самий. Паломництва до Святої Землі XI ст. та німці на військовій службі у Візантії // *Стародавнє Причорномор'я*. Вип. XI. Одеса, 2016. С. 306-313.

⁵⁸ Горнова І. С. Боротьба тенденцій у візантійському історіописанні XI сторіччя (на прикладі праць Іоанна Скилиці та Михаїла Пселла) // *Історичний архів*. Наукові студії: Збірник наукових праць. Миколаїв, 2010. Вип.4. С. 12-17. Вона ж. Історичний метод Михаїла Пселла // *Наукові записки: зб. праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України*. К., 2011. Т. 23. С. 5-17; Вона ж. Соціально-політичні та історичні погляди Михаїла Пселла: історіографічний нарис // *Ρωμαιοί*: збірник статей к 60-летию проф. С. Б. Сорочана // *Нартекс*. *Byzantina Ukrainensis*. Т. 2. Харьков, 2013.

С. 144-163; Вона ж. «Гурток Пселла»: мінлива доля візантійської інтелігенції // *Libra*. Вип. 3. Одеса, 2014. С. 47-54.

⁵⁹ Довгополова О. А. Принцип веротерпимости в христианстве позднего средневековья // *История христианства и современность: материалы междунар. науч.-практ. конф.* (г. Одесса, 2000 г.). Одесса, 2000. С. 79-84; Она же. Понимание принципа толерантности в христианстве XII-XIII вв. // *Філософські пошуки*. Львів; Одеса; Хмельницький, 2001. Вип. 11/12. С. 258-263.

⁶⁰ Довгополова О. А. «Услада по любовному праву» – принятие или отторжение принципа удовольствия (на материалах «Жизнеописаний трубадуров») // *Феномен удовольствия в культуре: материалы междунар. науч. форума* (г. Санкт-Петербург, 6-9 апр. 2004 г.). СПб., 2004. С. 124-128; Она же. Эволюция духовных ценностей европейского Средневековья: на материалах двух циклов жизнеописаний трубадуров // *Філософські пошуки*. Львів; Одеса, 2004. Вип. 17/18. С. 699-710.

⁶¹ Довгополова О. А. Автобиографические мотивы в культуре высокого средневековья (XIII в.) // *У философии женское лицо...: сб. науч. ст.* Одесса, 2008. С. 71-89.

⁶² Довгополова О. А. Взаємний погляд конфесій в Англії другої половини XVII ст. (випадок юдеїв) // *ДП*. Вип. 9. 2008. С. 135-142.

⁶³ Довгополова О. А. Особливості розуміння Біблійного закону в англійській тираноборчій думці (за матеріалами «Короткого трактату про політичну владу» Дж. Понета) // *Libra*. Вип. 1. Одеса, 2010. С. 67-77.

⁶⁴ Довгополова О. А. Екзистенційний жест історика в світі, що руйнується (міркування про долі П. М. Біциллі та Л. П. Карсавіна) // *Libra*. Вип. 3. Одеса, 2014. С. 106-114.

⁶⁵ А. В. Красножон автор двох монографій та майже 40 наукових статей. Див.: Красножон А. В. Крепость Белгород (Аккерман) на Днестре: история строительства. Кишинев: Strutum Plus, 2012. 414 с.; Он же. Крепость Белгород (Аккерман) в исторических изображениях. Stratum plus. 2016. 475 с.

⁶⁶ Наприклад, Івченко О. С. Погляди Джона Спелмена на сутність королівської прерогативи // *ЗІФ*. Вип. 27. Одеса, 2016. С. 313-324.

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тоцев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эпилеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотовая статуэтка римского воина из Картала...481	
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпитафии.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднепровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622